

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

CİLT : XL

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

TERTİP HEYETİ
PROF. DR. SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY
DOÇ. DR. RECEP KILIÇ

ISBN: 975 - 482 - 492 - 4

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

TAKDİM

Ülkemizde bir türlü anlam veremediğim tuhaf alışkanlıklarımızdan birisi de, alanında temayüz etmiş ve değerli hizmetler vermiş insanların öldükten sonra takdir edilmeleri, ne büyük değer olduklarının ancak o zaman farkına varılması hadisedir. 35-40 yıl hizmet ettikten sonra aktif hayattan çekilen nice değerler bir köşede unutulur; öldükten sonra birden hatırlanır ve büyük hizmetler yaptığı anlatılır, nadiren de olsa adına armağan dediğimiz yayınlarla hakkı teslim edilmeye çalışılır.

Sonuçta kendisi ile ilgili hiçbir şey yapılmayanlara göre bu da olumlu bir davranıştır. Gecikmeli de olsa, bir hakkın teslimi olması açısından olumlu bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Şüphesiz olması gereken, bu müstesna şahsiyetlerin, hayatta iken kendileri ile ilgili bu değerlendirmelerin yapılmasıdır. Gelenek bu istikâmette oluşursa herhalde çok daha isabetli olur.

Olması gerektiğini ifade ettiğimiz bu üslubun güzel bir örneği elimizdeki kitapla verilmektedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 40 yılı aşkın öğretim üyesi ve yönetici olarak hizmet veren Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, dostları ve öğrencileri, bir vefa örneği olarak emek mahsulü bu eseri meydana getirdiler. Prof. Öner'i değişik yönleri ile, özellikle felsefe alanında ülkeye yaptığı ve yapmaya devam ettiği hizmetleri ile unutulmazlar arasına soktular. Şifahi ifade ve övgüler uçar gider, ama yazılı dökümanlar nesilden nesile intikâl eder, sonsuza dek bâki kalır.

Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, eski ve yeni öğrencileri onu çeşitli yönleri ile değerlendirdiler ve sonuçta felsefi ağırlıklı ve muhtevalı bir eser ortaya çıktı. Bu eserin yıllarca hizmet verdiği İlahiyat Fakültesi yayınları arasında yayınlanması en uygun yoldu. Nitekim öyle oldu; Üniversitemizin onayı ile eser elinize ulaşmış oldu. Bu ilgi ve yaklaşımı dolayısı ile Sayın Rektörümüze ve Üniversitesi Yayın Komisyonu ile Yönetim Kurulu Üyelerine şükranlarımı sunarım. Baskıyı gerçekleştiren Üniversitemiz matbaasının değerli yönetici ve çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Yeni ve olması gereken bir gelenek oluşturması dileği ile okuyucuya saygı ile sunulur.

*Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu
Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı*

PROF. DR. NECATİ ÖNER'E SAYGI!

Osmanlının en büyük şâiri kabul edilen Bâkî

*Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân sâf sâf!*

diyor. Koca Bâkî bile zımnem, hayatta kadrinin iyi bilinmediğinden şikayet ediyor. Ferid Kam da:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile konmaz aşına
Evvel ânu öldürürler acından
Sonra bir Türbe dikerler başına*

diyerek insanların kadir bilmezliğinden, kıymetleri heba etmelerinden, nankörlükten ve vefasızlıktan şikayet etmektedir.

Başka toplumlar nasıldır? Bilmem, ama bizim toplumumuzda vefasızlık ve kadirbilmezlik eskiden beri şikayet edilecek kadar yaygın sayılır.

Daha erken dönemlerde Üniversitelerimizde büyük hizmetler görmüş çok değerli hocaların adına çıkarılan armağanların büyük bir kısmı, onların vefatlarından sonra çıkarılmıştır. Armağan edilen değerlerin haberi olmadıktan, vefalılığın hazzını tatmadıktan sonra, armağanın değeri ne olacaktır?

İşte bu düşüncelerle Prof. Dr. Necati ÖNER hocamızın yarım asra varan hasbî (karşılıksız) hizmetlerinin hatırlanmasına vesile olması için bir "Armağan Kitabı" hazırlamayı düşündüm. Bana Doç. Dr. Recep KILIÇ her bakımdan yardımcı oldu. Türkiye'deki 70 kadar seçkin felsefeciyeye ve hocanıdan diğer bazı dostlarına haber verip yazı istedik. Hepsini memnuniyetle katılabileceklerini söyledi. Fakat bir kısım arkadaş, mazeretleri sebebiyle katılamadı. Zaman ayırıp çok değerli yazılar gönderen arkadaşların hepsine kalbî teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Neticede hocamıza lâayık kalıcı, muhtevalı büyük bir kitap meydana geldi.

Kitabın yayımlanması için Gazi Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Enver Hasanoğlu alâka gösterdi. Üniversite adına yayımlayabileceğini söyledi. Fakat Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, 'bu kitabı neşretmek bize düşen bir vazifedir' diye kitaba el koydu. Derhal Rektör Sayın Prof. Dr. Günal AKBAY ile görüşüp karar çıkarttı. Sayın Dekana ve Sayın Rektör AKBAY'a da bu sıcak alâkadan dolayı teşekkür ederim. Her bakımdan örnek bir hareket ve örnek bir kitap oldu. Bu, muhterem ÖNER'e, lâyük olduğu saygının küçük bir nişanesidir. Nice nice yıllara!... Derin saygılarımızla...

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

HAYATI, ESERLERİ VE HAKKINDA YAZILANLAR

Araş. Gör. İsmail KÖZ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Biyografisi</i>	3
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER ile "Düşüncelerinin Gelişim Seyri" Üzerine Yapılan Mülakat</i>	9
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY, <i>Felsefe Yapmak ve Necati ÖNER</i>	15
Prof. Dr. Afşar TİMUÇİN <i>Hocamız Necati ÖNER</i>	21
Prof. Dr. Bilal DİNDAR <i>Felsefeyi Sevmek</i>	23
Prof. Dr. Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU <i>Kendimle Sesli Bir Konuşma</i>	27
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Sosyal Yönü</i>	35
Prof. Dr. Necmettin TOZLU <i>Felsefeyi Güzelleştiren Adam</i>	39
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Hürriyet Anlayışı</i>	45
Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI <i>Örnek Bir İnsan Hocam Prof. Dr. Necati ÖNER</i>	79
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN <i>Mantığın Kaynağı Problemi</i>	83

SİSTEMATİK FELSEFE İLE İLGİLİ YAZILAR

Prof. Dr. Teo GRÜNBERG <i>Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi</i>	97
Prof. Dr. Abdulkuddüs BİNGÖL <i>İletişim Bağlamında Mantık ve Dil</i>	105
Prof. Dr. Teoman DURALI <i>Tarihin Dayanılmaz Ağırılığı</i>	117

VII

Prof. Dr. Doğan ÖZLEM <i>Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik</i>	127
Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM <i>Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri</i>	147
Prof. Dr. Hanifi ÖZCAN <i>Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım "Temelcilik" ve "İmancılık"</i>	157
Doç. Dr. Hakan POYRAZ <i>Ahlaki Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizm</i>	177
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM <i>Düşünce Özgürlüğü Üzerine</i>	189
Doç. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN <i>Edebiyat İle Felsefe İlişkisi Üzerine</i>	195
Doç. Dr. Ayhan BIÇAK <i>Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü</i>	205
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Din Öğretimini Temellendirme Problemi</i>	215
Yrd. Doç. Dr. Şahin FİLİZ <i>İslam Felsefesinde Tanrı Anlayışı Karşısında Bireyin Konumu Problemi</i>	223
Dr. Münir DEDE <i>Kapalı Toplum ve İlk İnanışlar</i>	243
J. Ronald ENGEL (Çeviren: İbrahim ÖZDEMİR) <i>Sürdürülebilir Kalkınma Ahlakı</i>	255
FELSEFE TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Ömer Naci SOYKAN <i>Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi</i>	271
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR <i>Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslâmî Kökenleri</i>	291
Doç. Dr. Nurten GÖKALP <i>Beden-Zihin Etkileşimi ve Popper İle Eccles</i>	301
Yrd. Doç. Dr. Ülker ÖKTEM <i>Descartes'da Bilginin Kesinliği Problemi</i>	311
Yrd. Doç. Dr. Emel KOÇ <i>J.P. Sartre Felsefesinde "Ben-Başkası-İletişim" Problemi</i>	333
BİLİM TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mübahat Türker-KÜYEL <i>"Ulemâ-i Kiram" ve "Tafra-Tehille"</i>	351

Prof. Dr. Esin KAHYA <i>Erzurum'lu İbrahim Hakkı</i>	371
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN <i>Kusta B. Luka ve Ruh İle Nefs Arasındaki Ayırım Adlı Kitabı</i>	387
Doç. Dr. Remzi DEMİR <i>Takiyüddin İbn Maruf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması</i>	403
Doç. Dr. Melek DOSAY <i>Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin "Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz" Adlı Eseri</i>	425
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR <i>Kemâlüddin el-Fârîsi ve Tenkih el-Menâzır Adlı Kitabı</i>	433
KÜLTÜR HAYATI İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mehmet AYDIN <i>"Türk Müslümanlığı" Üstüne Bazı Düşünceler</i>	445
Prof. Dr. Şafak URAL <i>Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey</i>	451
Prof. Dr. Muammer C. MUŞTA <i>Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim</i>	461
Doç. Dr. Mehmet AĞÜN <i>1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar</i>	475
Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ <i>Rıza Tevfik ve Felsefesi</i>	499
Dr. Yaşar KALAFAT <i>Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I</i>	511

PROF. DR. NECATİ ÖNER

***KÜLTÜR HAYATI İLE
İLGİLİ YAZILAR***

RIZA TEVFİK VE FELSEFESİ

*Yard. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ**

Rıza Tevfik felsefeyi orta öğretim programına koyan ilk zât olarak karşımıza çıkar. Gerçi ondan önce Darü'l-fünûn'da, Dinler Tarihi, Hikmet-i Tarih gibi dersler, liselerin son sınıfında Estetik ve daha alt sınıflarda Malûmat-ı Ahlâkiye adlı dersler okutuluyor ise de, onun özel bir lisede okuttuğu felsefe dersi, büyük bir yeniliktir¹. Felsefe Dersleri adlı eserinde önce Felsefe ve Filozof kavramlarının etimolojisinden başlayan Rıza Tevfik, bu kavramların Yunanca asıllı olup, filo: sevgi, dost; sofos: hikmet gibi manalar ihtiva ettiğini, Abbasi halifesi Me'mun zamanında başlayan tercüme faaliyetleri sonucunda Arapçaya Feylesof şeklinde geçtiğini belirttikten sonra, özellikle Filozof kavramının menşesine dikkat çeker. O'na göre Çiçeron tarafından Pythagoras'a atfen ileri sürülen rivayetin- ki Diogenes Laertius'da da vardır- doğruluğunu tesbit etmek oldukça güçtür. Bu konuda W. Hamilton'un, kavramın menşesini Sokrates'e bağlayan görüşünün daha geçerli olduğunu kaydeden Rıza Tevfik, daha sonra Felsefe'nin çeşitli yönlerden tariflerini ele alır.² Son zamanlarda yapılan felsefe tariflerinin belirsizliklerle dolu olduğunu, bu yüzden eski Yunan'da yapılan tariflerin daha geçerli olduğunu belirten Rıza Tevfik, söz konusu tarifleri altı grupta toplayarak, bunları kısaca şöyle izah eder: Felsefe tariflerinden birinci ve ikinci gruptakiler felsefeyi konusuna göre tarif ederler. Yani felsefenin neden bahsettiğine, ne gibi meselelerle uğraştığına cevap verirler. Birinci grup tarifler için, İslâm kültür dünyasında birçok düşünürce aynen benimsenmiş olan "varlığı haddi zatında olduğu gibi bilmek" tarifi, ikinci gruptakiler için ise, "ilaha ve insanlara müteallik olan şeylerin ilmidir" tarifi örnek olarak verilebilir. Üçüncü ve dördüncü grup tarifler felsefeyi gayesi yönünden değerlendiren tarifler olup, örnek olarak Eflatun'un şu felsefe tarifi gösterilebilir: Felsefe ölümü düşünmek, akıbet ve ahiret meselelerini araştırmaktır. Beşinci grup tarifler felsefenin önemini dile getiren tariflerdir. Bu konuda da Aristoteles'in "felsefe san'atların san'atı, ilimlerin ilmi'dir" tarifi örnek olarak verilebilir. Altıncı grup tarif-

* Atatürk Üniversitesi Felsefe Yard. Doçenti.

1. H. Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: Selçuk Yayınları, 1966, s. 410.
2. Rıza Tevfik, Felsefe Dersleri, İstanbul: Kader Matbaası, 1330, s. 14-15.

ler felsefenin lügat manasına uygun olarak yapılan tariflerdir. Örneğin "felsefe hikmet sevgisidir" tarifi gibi.³ Öte yandan Rıza Tevfik'e göre bütün tikel olayları tümel bir prensibe bağlamak ve bu prensiple bütün tikelleri açıklamaya yönelmek, bütün olayları aslî bir sebebe bağlamak, bir birlik ilkesi'ni yakalamak düşüncesi de, felsefenin bir gayesi ve tarifi olup metafizikçilerin Mutlak Varlık veya İlk Sebep, mistiklerin Hakikatlerin Hakikati, ilahiyatçıların ve kutsal kitapların Allah adını verdikleri, hep bu Birlik İlkesi'dir.⁴ Felsefe tariflerinin bu çokluğu ve çeşitliliğinden dolayı, hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğu şeklinde akla gelebilecek bir soru için Rıza Tevfik'e göre hiçbiri mutlaka yanlış olmadığı gibi, her biri de belli bir açıdan doğrudur. Çünkü her felsefe tarifi, o tarifi yapan filozofun görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin olayların ve oluşumların içinde veya ötesinde bir Mutlak Varlık arama düşüncesine dayanan felsefe tarifini, Relativist'lerin kabul etmesine imkân yoktur. Bir Birlik İlkesi'ne yönelik felsefe tariflerini Pluralizm'in kabul etmesi söz konusu olamaz. O halde birbirine zıt iki felsefenin, felsefe tarifleri de farklı olacaktır.⁵

Belli başlı felsefe tariflerinden sonra felsefe denen zihni çabanın doğuş sebeplerini ele alan Rıza Tevfik, bu konuda özellikle W. Hamilton'dan etkilenmiş gözükmektedir. O'na göre Hamilton, felsefenin doğuş sebepleri olarak başlıca şu hususları gösterir: a- Zihni hayatımız; b- Her şeyde bir sebep arama eğilimi; c- Çokluk alemi karşısında bir birlik arama eğilimi; d- Kâinat karşısında duyulan hayret.⁶ Bunlara ilaveten Rıza Tevfik felsefenin doğuş sebeplerinden sonuncusu olarak R. Descartes'dan gelep "şüphe" kavramını gösterir.⁷ Çünkü Rıza Tevfik'e göre son devir felsefesinin sübjektif karakteri şüphe metodundan kaynaklandığı gibi, tecrübenin hakikatin ölçüsü olarak değerlendirilişi de şüpheden kaynaklanmaktadır.⁸ Ancak insanlarda felsefi düşünceye sebep ne olursa olsun, bütün bunlar neyi ispat etmektedir? Rıza Tevfik'e göre tereddütsüz olarak verilebilecek cevap şudur: Bir hakikate imanımız olduğunu ispat eder, bir varlığa inandığımızı gösterir. Böyle olmasaydı ne birlik ilkesi arardık, ne sebepleri araştırırdık, ne hayret ne de şüphe ederdik.⁹ O halde Rıza Tevfik için felsefenin, her ilimden ziyade hayat-memat problemleriyle ilgili, manevi hayatımızın tabii gelişmesinden doğmuş bir zihni faaliyet olduğunu, ilimlerin gelişmesiyle gerekliliği ve önemi artan, çünkü hiçbir ilmin onun kadar kapsamlı ve insan aklıyla uyum içerisinde bir nazariye geliştiremediği, seçkin bir ilim olduğunu söyleyebiliriz.¹⁰ Son olarak Rıza Tevfik'in, ilimleri, felsefi olan ve olmayan diye ayıran anlayışa;

3. a.g.e., s. 16-19.

4. a.g.e., s. 26-27.

5. a.g.e., s. 32.

6. a.g.e., s. 36-54.

7. a.g.e., s. 83-84.

8. a.g.e., s. 91.

9. a.g.e., s. 85.

10. a.g.e., s. 91-92.

felsefenin Tarih Felsefesi, Hukuk Felsefesi, San'at Felsefesi... gibi bölünmesine; Aristoteles'ten gelen teorik ve pratik felsefe ayırımına; Bacon'ın felsefeyi konusuna nisbetle üç büyük sınıfa ayıran ve konularını da Allah-Tabiat-İnsan olarak belirleyen görüşüne de karşı çıkararak; felsefeyi problemlerine uygun olarak Epistemoloji ve Ontoloji olarak iki büyük sahaya ayırdığına şahit olmaktayız.¹¹

Rıza Tevfik'de Bilgi Problemi: İnsan dış dünya ile temasa geçtiğinde şuuru vardı, ilk gerçeklik kendi varlığıdır. Bu, varlığının şuuru varış, aynı zamanda kendisinden başka şeylerin de varolduğunun şuuru doğurur. İdrak için, idrak eden varlıkla idrak edilenin teması kaçınılmazdır. Bu temasın idrak eden tarafından hissedilmesine de şuur denildiğini belirten Rıza Tevfik, filozofların şuura oranla varlığı iki büyük sınıfa böldüklerini, bunun da vicdan (ene= le moi= ego) yani **ben** ile, **ben'den gayrisi** (gayr-i ene= le non moi= non ego) olduğunu kaydederek, vicdanının varlığına şahadetini apaçık bir bilgi olarak görür.¹² O'na göre, tabiat dediğimiz dış dünya ile iç içe yaşayan insan, öncelikle kendisiyle beraber sayısız varlıkların da varolduğunun farkına varır. Biz olmasak da onlar dışımızda varolmaya devam edeceklerdir. İdrak neticesinde vardığımız bu kanaatin kaynağı duyu organlarımız değilse de, duyu organlarımız bu kanaatin dayandığı temeli bize vermektedir. Çünkü biz tabiatdan her ne telâkki edersek, ancak duyu organlarımız aracılığıyla edebiliriz.¹³ Ancak Rıza Tevfik'e göre duyu organlarımızın bütün olaylar aleminin bilgisini bize iletmediğini söylemek oldukça güçtür. Çünkü idrak vasıtalarımız gerek sayı gerekse kuşattığı saha itibarıyla sınırlıdır.¹⁴ Duyu organlarımız vasıtasıyla elde ettiğimiz ilk bilgilerin felsefî açıdan cisimlerin nitelikleri problemiyle yakın ilgisine dikkat çeken Rıza Tevfik'e göre duyu idraklerimizin dış dünyaya nispetle ismi **nitelik** olduğu gibi, vicdanımıza nispetle de ismi **ihtisâsât** olmalıdır. İhtisâsât ise bizdeki ruhî hallerden başka birşey değildir.¹⁵ İnsan bütün duygularını birkaç sınıfa ayırabilir ve her sınıfa genel bir isim vererek aynı cinsten olan duyguları o ismin kapsamına dahil edilebilir. Kendisine, farklılık, süreklilik, değişiklik şeklinde takım takım gelen duygular arasındaki benzerlik ve ayrımları hissedebilir. Bu sayede de onları sınıflar, cinsler, türler halinde bölebilir. Bu işlemlerin yapılması Rıza Tevfik'e göre insan organizmasının biyolojik ve fizyolojik yapısının, daha doğrusu organizmanın oluşumunun zarurî bir sonucudur.¹⁶

Rıza Tevfik'e göre apaçık ve kesin saydığımız bilgilerimizi tahlil ederek aslî unsurlarını arayacak olursak, görürüz ki, dış dünyaya ait olan-

-
11. a.g.e., s. 143 vd.
 12. a.g.e., s. 153.
 13. a.g.e., s. 159-160.
 14. a.g.e., s. 163.
 15. a.g.e., s. 163.
 16. a.g.e., s. 164.

ları beş esasta (mekân-zaman-hareket-madde-kuvvet), nefsimize ait olanları da üç esasta (hissiyât-irâdet-efkâr) toplayabiliriz. Bunun sebebi de duygularımızdaki esaslı farklardan ibarettir. Öte yandan bu esasların mahiyetini düşündüğümüzde, bunların tümel niteliklere verdiğimiz genel isimlerden ibaret bulunduğunu ve filozofların öteden beri **kategori** dedikleri şeyler olduğunu görürüz. Bu durumda biz, her türlü olayı bu büyük sınıfların herhangi birine dahil edebiliriz. Ancak böyle bir taksim Rıza Tevfik açısından mantıkî bir öneme sahiptir ve eskiden felsefe sadece mantığa dayandığı için de bu taksim yeterli olmuştur. Fakat son birkaç yüzyıldan beri felsefe mantıktan doygundur ve mantığın dayandığı temel önermeler bile felsefenin tabii konuları arasındadır. Bu sebeple, kesin ilimlerden sayılan mantığın bugünkü felsefe açısından önmi diğer ilimlerden farklı değildir ve felsefî tartışmalarda hüküm verme yetkisi, konuya hakim olan psikoloji ilmine aittir.¹⁷

Psikoloji'nin ve Epistemoloji'nin temel problemlerinden biri olarak kabul ettiği **cisimlerin nitelikleri** konusunda Rıza Tevfik'in birçok açıklamalarda bulunmasına rağmen kendi görüşünden açık ve seçik olarak bahsetmediğini görmekteyiz.¹⁸ O'na göre vicdanımızın bugünkü haline ve duygularımızın bu andaki olgunluğuna bakıp da onlara bir değer vermeye kalkışırsak, zorunlu olarak yanılırız. Çünkü şu andaki duygularımız bir duyular zincirinin sonucudur. Bilinmeyen bir geçmişten beri durmadan devam edip gelen manevî varlığımızın şu andaki görünüşüdür. Duyusal hayatımızın geçmişteki başlangıcını tespit etmek, manevî hayatımızın tarihini kuşatabilmek ve açıklayabilmek bizim için mümkün gözüküyor. Birtakım dış etkilerin sonucu olarak vicdanımızın oluştuğunu kabul etsek bile, şuursuz bir halden şuurlu bir hâle geçişimizin sebeplerini ve şartlarını açıklayabilmek oldukça zor gözüküyor. İnsan tamamen habersiz geçirdiği çocukluk devresini nasıl idrak edemiyorsa, insanlık da şuursuz geçirdiği ilk devrelerini tam manasıyla bilemiyor.¹⁹ Bu durumda takip edilecek metodun karşılaştırma metodu olduğunu belirten Rıza Tevfik'in Tekâmülcü bir anlayışla problemi çözmek istediğine şahit olmaktadır. O'na göre tekâmül nazariyesinin sebepleri durumunda olan tecrübi ilimler keşf ve ispat etmişlerdir ki, insan dediğimiz varlık, ana rahminde birtakım devreler geçirir. Bu devrelerin her biri organik hayatımızın özel bir devresini temsil eder. Yani bu iki tekâmül zinciri arasında tam bir benzerlik ve paralellik vardır. Bu durumda tek bir insanın tekâmülünü incelemek suretiyle, insanlığın geçirdiği tekâmül hakkında da bir kanaate sahip olabiliriz. Gerçi bu, bir teori olmaktan öteye geçemez fakat değersiz de değildir. Çünkü birtakım ana benzerlikler üzerine geliştirilmiştir ve zamanımızın ilmi araştırmalarında yol gösterici olma özelliğine sahiptir.²⁰ Ancak bu değerlendirmelerine bakarak Rıza Tevfik'in Evolüsyonist bir

17. a.g.e., s. 179 vd.

18. a.g.e., s. 189 vd.

19. a.g.e., s. 265.

20. a.g.e., s. 265.

düşünür olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü O'nun ana endişesi ve problemi insanın şuurlu bir varlık haline gelişinin sebep ve şartlarını araştırmaktır. Yoksa insanın orijini problemine cevap aramak değil. Fakat H. Spencer felsefesi ile kısmî ilişkisi de gözardı edilemez.²¹ Tekâmül nazariyesi'nin felsefedeki fonksiyonunun, sözkonusu problemleri çözme konusunda bir ümit beklentisinden kaynaklandığını ifade eden Rıza Tevfik'e göre, dış dünya kendi başına ve gerçekte nasıl olursa olsun, bizim onun hakkındaki bilgimiz idrak derecemizle uygunluk gösterir. Çünkü idrak derecemiz dahi idrak vasıtalarımızın mükemmellik derecesine bağlıdır. İnsan bilgisinin rölatifliğinin ve idraklerimizin sübjektifliğinin en önemli ve en geçerli delili budur.²² Bu bakımdan Rıza Tevfik için epistemoloji dairesinde bilginin rölatifliğine inanmak kaçınılmaz gözükmektedir.²³ Ancak ondaki bu anlayışı septisizm'e götürmek mümkün değildir. Çünkü O'na göre, bugün bizim bir şüphemiz varsa, bu tabiata dair değil, tabiatın ötesine dairedir., Duyu organlarımız vasıtasıyla idrak ettiğimiz varlıkların hakikatine, idrak ettiğimiz şekliyle inanıyoruz. Fakat onların gerçekte nasıl olduklarını ve ne olacağını düşünmeye başladığımızda, zihnimizde bir şüphe doğuyor. Bu da kaçınılmazdır, çünkü duygusal değerlendirmemiz sübjektif bir yapı gösteriyor. İçinde yaşadığımız âlemin bir hakikat olduğuna, hayat tecrübelerimiz, bilgilerimiz ve hareketimiz birer delildir. Ancak mutlak bir hakikat değil, sübjektif ve rölatif bir hakikat olduğundan da şüphe etmiyoruz.²⁴ Rıza Tevfik'e göre, septiklerin duyu organlarının yanıldıklarını iddia ederek sözkonusu fikri karşı çıkmaları ve aksini ispata çalışmaları bir çelişki ve tutarsızlıktır. Çünkü bir şeyi ispata çalışmak, birtakım şeylerin kesinliğini kabul etmekle mümkündür. Yani olumlu veya olumsuz birtakım hükümler gerektirir. Bu durumda da insan septik olamaz ve septikse kendisiyle çelişir. Bu bakımdan septikler birer şarlatandırlar.²⁵

Kısacası dış dünyanın gerçekliğini kabul etmek ayrı, onu mutlak bir hakikat olarak değerlendirmek ise tamamen farklı bir anlayıştır. Rıza Tevfik'in dış dünyanın varlığını kabul ettiğini, fakat onu mutlak bir hakikat olarak değerlendirmedikini söyleyebiliriz. Çünkü O'na göre fenomenler dünyasının mutlak hakikati oluşturması mümkün olsaydı, bu âlemdeki varlıkların hakikatini araştırma problemimiz olmaz, kısaca felsefeye gerek duyulmazdı. Böyle olmadığı açıktır ve fenomenizm hududunda kalış, insan zihnine takılan soruların cevaplarını vermekten uzaktır. Kendisi sübjektivist olarak niteleyen Rıza Tevfik, bu anlayış çerçevesinde kalınması gerekliliğine inanmaktadır. Sübjektivizmi solipsizme, idealizme, immateryalizme ve septisizme götüren anlayışlara rağbet etmemektedir.

21. Ziya Gökalp, Makaleler II, Hazırlayan Doç. Dr. S. Hayri Bolay, Kültür Bakanlığı Yayınları: 361, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, s. 66.

22. Rıza Tevfik, Felsefe Dersleri, s. 271.

23. a.g.e., s. 274.

24. a.g.a., s. 290-291.

25. a.g.e., s. 194-195.

Rıza Tevfik’de Varlık Problemi: Rıza Tevfik’e göre felsefi soruları iki grupta toplamamız mümkündür: a- Varlığın hakikati nedir? b- Biz ona nasıl ulaşabiliriz? Birinci soruya verilen ve verilebilecek olan cevapları araştırmak, tenkid ve tahlil ederek değerlendirmek Ontoloji’nin sahasını oluşturur. Esasen O’na göre bu sahaya Metafizik (mâbâdettabia) adı verilmektedir ki, bu doğrudur.²⁶ Ancak Rıza Tevfik mâbâdettabia deyimini bazan Ontoloji ile bir tutarken, bazan da Ontoloji’yi mâbâdettabia’ya kapı açan bir problem alanı olarak görmektedir. Hatta O’na göre hemen her konunun (sahanın) bir görünen yapısı, bir de arka planı vardır ki, esas felsefe ve metafizik dediğimiz saha bu noktada başlamaktadır. Yani Metafizik deyimini sadece tabiatın ötesi anlamında Fizik’ten sonra olarak anlaşılmalı, diğer bütün ilim dallarına da (Edebiyat, Müzik, Kimya, Sosyoloji... v.s.) şamil olarak değerlendirilmelidir. Rıza Tevfik’e göre Metafizik deyiminin “tabîî şeylerin ötesi” şeklindeki anlamı insan zihnine, bütün bu tabiatın bir de ötesi varmış gibi bir fikir ilham eder. Gerçekten öyle olmuş ve tabiat dışında birtakım şeyler varmış da, bu ilim özellikle (sadece) onları konu eder bir ilim imiş gibi bir inanç meydana gelmiştir.²⁷

Metafizik’i bir ilim gibi kurmaya çalışan, metod ve gayesini belirleyen Aristoteles’in aklından kavramın etimolojisine paralel bir düşüncenin geçmediğini belirten Rıza Tevfik’e göre, Aristoteles bu ilme Felsefe-i ûlâ (İlk Felsefe) adını vermiştir. Manâsı da ilk sebepleri konu edinen “genel felsefe” demektir.²⁸ Bu ilimle uğraşmak isteyenlerin, herşeyden önce, metafiziğin özel problemlerini iyi tesbit etmesi ve mahiyetlerini iyi değerlendirmesi gerekir. Yani bu problemler uydurma birtakım şeyler midir? Yoksa bu problemlerden herhangi biri gerçekten hakikat sınırlarının sembolik bir ifadesi midir? Yahut da insan zihninin ürünü müdür? Hangi şekilde olursa olsun araştırılması ve incelenmesi gereklidir.²⁹ Metafizik problemlerin kaynağı nedir? Eğer bu problemler bizim tabiata ait araştırmalarımızdan veya deney sonucunda elde ettiğimiz birtakım verilerden kaynaklanıyorsa, bu takdirde, metafiziğin pozitif ilimlerle yakın bir ilişkisi sözkonusudur. Yani onu da geçerli bir ilim saymak durumunda oluruz. Çünkü zorunlu olarak ortaya çıkan birtakım problemleri ele alıyor demektir ki, sözkonusu problemler diğer ilimlerin araştırma sahalarının dışında kalma durumunda olduğuna göre; metafiziğe ihtiyaç kaçınılmazdır ve bu problemlere kesinlikle cevap aranmalıdır. “Zira pekçoklarının doğrudan doğruya saadetimize, i’tikadımıza taalluku vardır. Yani onların pekçoğu (mesail-i hayatiye= question vital) dendir”.³⁰ Ancak bu problemlere cevap arayacak olanlar kimlerdir? Rıza Tevfik’e göre bu görev filo-

26. a.g.e., s. 148-149.

27. Rıza Tevfik, Mâ-bât-et-Tabîyya Dersleri-Ontoloji Mebâhisi, Darülfünun Matbaası, 1336, s. 9-10.

28. a.g.e., s. 10.

29. a.g.e., s. 11.

30. a.g.e., s. 19-20.

zoflarındır ve insanın mutluluğu, sosyal düzenin oluşturulması konusunda, sözkonusu görevin yerine getirilmesinin büyük önemi vardır.³¹ O halde Rıza Tevfik için, pozitif ilimlerden ziyade metafizik problemlerin insan hayatında gerçekleştirdikleri rol çok daha önemlidir. Çünkü insanın mutluluğu sadece maddi dünyası ile ilgili değildir. Esas mutluluk manevî hayatımıza aittir ve bizi bedbaht veya mutlu eden bağımsız tek tek ilimlerin özel birtakım teorileri değil, kâinat ve hayat hakkındaki genel bakış tarzlarımızdır.³²

Metafizik bir sahanın varlığını ihmal ve inkâr edenleri iki grupta değerlendiren Rıza Tevfik bunları, tabiat ilimlerinde ihtisas sahibi olanlar ve metod itibarıyla onlara dayanan pozitivist'ler olarak ayırır. O'na göre pozitivistler, tecrübî araştırmalar neticesinde doğruluğu kabul edilmiş birtakım öncüllere dayanan bir felsefî anlayış oluşturmak istedikleri için, metafiziğin bir ilim gibi ele alınabilmesi ihtimalini inkâr ederek, konu ve problemlerini ihmal etmektedirler.³³ Metafizik problemlerin, gerçekten tecrübî hakikatler sahasının ötesiyle ilgili olarak ortaya çıkan şüphelerden doğduğunu kabul eden Rıza Tevfik, tabii ilimlerde ihtisas sahibi olan âlimlerin itiraz olgusunu da, onların araştırma sahalarının metafiziğe oranla daha sınırlı ve daha dar olmasında bulmaktadır. Nitekim O'na göre bu âlimler, kâinat dediğimiz bu olaylar ve oluşumlar dünyasını sınırlı bir saha içine hapsedilmiş bir durumda araştırmaktadırlar. Hatta yalnız bir cins olaylar grubunu araştırma alanı olarak belirledikleri için, bu alanın dışına taşamazlar ve bu alanın dışını göremezler. Kabul ettikleri metod dahi buna bir engel teşkil eder. Meselâ fizikî olayları açıklamak için başvurulan bir metodun, ahlâkî ve manevî olayları açıklamak için başvurulan bir metodun, ahlâkî ve manevî olayları açıklamada yetersiz olacağı açıktır.³⁴ Özellikle inançla ilgili konularda aklî deliller aramak büyük bir hatadır. Çünkü ilmî tecrübelerin ortaya koyduğu hakikatler ile, vicdanî hakikatler arasında, mahiyet itibarıyla büyük fark vardır. Onların her ikisini de aynı mantık ölçüsü ile değerlendirmemeli, birini diğeri için delil kabul etmemelidir.³⁵

İlimlerin ele aldıkları konularını bir sebepler zinciri içerisinde değerlendirerek determinizm anlayışına kuvvet vermesinden hareket eden bir kısım düşünürler, felsefeyi de tabiat kanunları üzerine bina etmek denemelerine girişmişlerdir. Kısaca ilme dayalı ve onun ilkeleri ile aksiyomlarına bağlı bir felsefî anlayış geliştirmek istemişlerdir. İlimlerin ilkelerinin, aksiyomlarının ve prensiplerinin mahiyetini ve gerçek değerini araştıranın

31. a.g.e., s. 20.

32. a.g.e., s. 20-21.

33. a.g.e., s. 23.

34. a.g.e., s. 23-24.

35. Rıza Tevfik, Abdülhak Hâmid ve Mülâhazat-ı Felsefeyi, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, Dersaadet 1334, s. 75.

ancak felsefe olduğunu kabul eden Rıza Tevfik için, bundan daha yanlış bir düşünce olamaz.³⁶ Çünkü O'na göre ilmin birtakım prensipleri kabullemeye bağlı olduğu gibi, tabiat kanunları da mutlak ve zorunlu değil, ancak mümkündür. Tek tek olaylarla ilgili kanunlar zorunlu gibi gözükmesine rağmen, yine de mutlak değil şartlıdır.³⁷ Bu bakımdan determinizm tecrübî ilimlerin bir metodu olarak bir değere sahiptir fakat eşyanın hakikati ile hiç alâkadar değildir.³⁸ Bu düşünceleri doğrultusunda Rıza Tevfik'in ne Auguste Comte'un anladığı manada bir pozitivizmi ne de sadece materyalizmin bir metodu olarak görülen determinizm'i benimsediğini söyleyebiliriz.

Rıza Tevfik, insan aklının **varlık** hakkındaki değerlendirme tarzını ise kendine göre şöyle açıklamaktadır: Varlık, çözülmesi en güç problemlerden biridir. Biz onu kendi benliğimizde apaçık bir hakikat olarak hissettiğimiz için, yokluğa inanmıyoruz. Halbuki asıl gözlemlediğimiz, varlık değil, sürekli bir değişim ve dönüşümdür. Sabit olan birşey varsa, o da, kendi benliğimizle şuurumuzdur. Bu anlayışla Varlık'ı dışta bir hakikat olarak değil, bizde bir his, ben'imize ait bir duygu olarak değerlendirebiliriz. Fakat böyle bir değerlendirmeye imkân vermeyen mantıkî bir inanç ilkesi vardır. Bu ilkeye göre, hiçlikte bir değişme ihtimalinden bahsetmek imkânsızdır... Öncelikle birşey olmalı ki, değişme mümkün olsun. Bu sebeple, elbette dışta birşey olmak gerektir ve o her ne ise sürekli olarak bir oluşum ve değişim göstermektedir. Henüz kesin bir varlık yapısı kazanmamış, öteden beri oluş içinde ve gelecekte de oluş hâli devam etme durumundadır. Gerek insan olarak bizler, gerekse maddî varlıkların hepsi sürekli bir dönüşüm içerisindedirler. Varlığın en küçük bir parçası bile yok olmuyor, bir halden başka bir hâle dönüşüm gösteriyor. Fakat böyle bir hüküm subjektif ve zanna dayalıdır. Her ne kadar tecrübelerimize dayanıyorsa da, tecrübelerimizin sınırlı ve tek tek olaylara dayalı olduğu düşünülürse, böyle bir anlayışın bütün varlıklar için geçerli olması düşünülemez. Biz kendi tecrübe sahamızda hiçbir şeyi var ve yok edemediğimizden böyle bir hüküm veriyoruz. Aklımız da bu hükmü doğruluyor gözüküyor. Böyle olunca, herşey ancak form olarak yok oluyor demektir. Form olarak bir kez bozulan bir varlığın, yeniden aynı forma sahip olması, özellikle, mümkün veya zorunsuz varlıklar için geçerli gözüküyor. Oluş ve değişme sürekli olarak devam edip gidecektir.³⁹

Rıza Tevfik ve Estetik: Estetik kelimesinin eski yunancada duygu, his gibi manalara gelen **aestesisma** kavramından türemiş olduğunu belirten Rıza Tevfik, kavramın kaplamı içerisine iç ve dış duyum'un tamamının girdiğini söyler. Meselâ bir manzarayı seyretmek dış duyumla ilgili

36. Rıza Tevfik, *Ontoloji Mebahisi*, s. 42.

37. a.g.e., s. 43.

38. Rıza Tevfik, *Bergson Hakkında*, *Dar'ül-Fünûh Matbaası*, 1337, s. 48.

39. Rıza Tevfik, *Abdülhak Hamid ve Mülâzât-ı Felsefiyesi*, s. 66-67.

olduğu halde, o manzaradan duyulan zevk ise iç duyumla ilgilidir. Estetik kelimesinin manâsı bütün bu duyguları kapsamaktadır.⁴⁰ Estetik kelimesi oldukça geniş manâlarda kullanılmış olmasına rağmen, Rıza Tevfik konu, gaye ve metodundan bahsetmek istediği ilmi, bu kadar geniş manâda ele almaz. Kavramı eski Yunan filozofları gibi ele almanın bizi epistemolojiden kurtaramayacağına dikkat çeken Rıza Tevfik, Estetik kavramını sınırlandırarak, “Bediyyat mesailiyle uğraşan ilim”⁴¹ olarak değerlendirir. O, estetik kavramını ilmî bir terim olarak ilk defa ortaya koyan Alman düşünürü Baumgarten’in Yunan filozoflarının değerlendirme tarzlarından kurtulmadığını belirterek, Baumgarten nazarında Estetik’in dış uyumla elde edilen varlık bilgisinin ilmî olarak kaldığını söyler. Baumgarten’dan gelen bu anlayışın, bed’iyyat ile doğrudan veya dolaylı olarak bir ilgisinin bulunmadığını kaydeden Rıza Tevfik, kendisinin konu olarak ele aldığı Estetik’in de sözkonusu anlayışla en küçük bir ilgisinin olmadığını belirterek şu açıklamayı yapar: “(Estetik) yalnız mesail-i bedi’iyye telakkıyatına hasr-ı maksat eden bir ilm-i mahsusun ismi olmuştur ki, bugün biz onu ancak bu manâ ile telakki edebiliriz. Başka manası yoktur”.⁴²

İnsan bilgisini, mantık ve estetik olarak iki büyük sınıfa ayıran Baumgarten, akıl temeline dayanan mantık’ta en ileri ilmî seviyenin, açık, seçik ve kesin bilgiye ulaşmak olduğunu; hissiyat temeline dayanan estetik’te ise bu seviyenin, his kavramının anlamını yakalamak olduğunu belirtir.⁴³ Estetik’ten anladığı manâ itibariyle Baumgarten’dan tamamen ayrı düşünen Rıza Tevfik, his kavramına verdiği önemle onunla aynı kanaati paylaşır gözükür. Ancak O’na göre, “açıktır ki (Baumgarten)’in anladığı ve istediği gibi bir (estetik) ilmi teessüs edemedi, hem edemezdi de!...”⁴⁴ Çünkü kendisine konu olarak duyulur idraki, metod olarak da deneyi alan ilimler çoktan kurulmuş ve belli aşamalar kaydetmişlerdi. Bu sebeple Baumgarten güzellik’i estetik ilminin aslî gayesi olarak yorumlamış ve estetik kavramı bundan sonradır ki, güzellik ilmi olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵

Rıza Tevfik, I. Kant’ın Estetik ve Transendental Estetik kavramlarına yüklediği manâyı ise kısaca şöyle izah eder: Kant estetik kelimesini teknik bir terim olarak kullanırken, ona Baumgarten’la aynı manâyı yükler. Fakat güzelliğin bu ilimde gaye olduğuna dair Baumgarten tarafından ileri sürülen iddiayı bütün yönleriyle reddeder. Çünkü duyunun niteliği ile ilgili olan problemlerin bir ilim konusu olabileceğini o zamanlar pek mümkün görmüyordu. Kant’ın düşüncesinde estetik, duyum felsefe-

40. Rıza Tevfik, *Esthetic*, İstanbul, Darü'l-Fünun Matbaası, 1336, s. 3.

41. a.g.e., s. 6-7.

42. a.g.e., s. 10.

43. a.g.e., s. 12.

44. a.g.e., s. 13.

45. a.g.e., s. 13 vd.

si'nden başka birşey değildir. Transendental Estetik ise, her türlü duyumdan ve tecrübeden önce bulunan başlangıç ilkelerini konu olarak alan saha olarak niteleniyordu. Bu durumda Kant'a göre Transendental Estetik adını alan felsefe disiplini, özellikle zaman ve mekânın mahiyetinden bahseden bir ilim olacaktı.⁴⁶

Bu değerlendirmelerden sonra Rıza Tevfik'e göre, özellikle, güzellik, ulviyet, dehşet gibi heyecanlarımıza taalluk eden ve bu heyecanların sonucu olarak ortaya çıkan san'at eserlerini kendisine konu olarak alan bir ilim vardır ki, **Estetik** ancak ona derler.⁴⁷ Rıza Tevfik'in sahasını bu şekilde belirlediği estetik'le ilgili esas çalışmaları Bağçe ve Rübab mecmualarında yazmış olduğu yazılarında kendini gösterir. Özellikle Bağçe mecmuasında onbeş tefrika halinde kaleme aldığı **Hüsn ve Mahiyeti** adlı yazısı O'nun Estetik ilmi ve güzellik kavramı hakkındaki düşüncelerini yansıtır. Estetik'te felsefe, ilim ve tenkit olarak üç ayrı yönden bahseden Rıza Tevfik, güzellik kavramını kendisine konu olarak alan iki tür estetik'ten bahseder: a- Felsefî estetik ki doğrudan doğruya güzellik kavramının konu olarak alır; b- Sanat eserlerinde ortaya konmaya çalışılan güzellik için lüzumlu şartları araştıran estetik ki, asıl ilim sayılacak olan da budur.⁴⁸ Ancak Rıza Tevfik daha ziyade felsefî estetik üzerinde durur. Güzellik kavramını tahlil etmeye çalışırken ontolojik bir yaklaşım içerisindedir. Dışımızdaki eşyada bizâtihi güzellik var mıdır? sorusunu, dışımızda bizâtihi bir şey var mıdır? şeklindeki bir soruya vereceği cevapla temellendirmeye çalışır. Çünkü O'na göre dış dünyada bağımsız bir varlık'ın bulunduğunu ve bu varlığın aldığı bazı durumların bizde güzellik hissini uyandırdığını ispat edebilirsek, problem daha geniş olarak ele alınabilir.⁴⁹ Rıza Tevfik'e göre dış dünyanın varlığı konusunda çeşitli anlayışlar vardır (İdealizm, Sensüalizm, Realizm, Materyalizm... gibi). O'na göre bu konudaki en doğru yaklaşım, varlık âleminin bir duyularla hissedilen, bir de kendi kendine var olan iki yönünün bulunduğunu iddia eden anlayıştır. Ve bu anlayış çerçevesinde güzellik problemiyle ilgili iki yaklaşım ortaya çıkar: 1- Eski maddeci filozofların iddia ettikleri gibi süjeden bağımsız bir dış dünya varsa, güzellik de bu dış dünyanın eseri olarak kaynağını dış dünyada bulur. 2- İdealist filozofların dedikleri gibi insan zihninden bağımsız bir dış dünya sözkonusu değilse, **güzellik** dediğimiz duygu da insan ruhunun, insan zihninin bir icadıdır ve kaynağını her insanın kendi vicdanında aramamız gerekir.⁵⁰ Rıza Tevfik daha sonra kısa bir Estetik Tarihi bilgisi verdikten sonra yeniden asıl soruya geri dönerek (dışımızdaki varlıklarda bağımsız olarak **güzellik** diye bir şey var mıdır?) cevap aramaya çalışır. Ancak Rıza Tevfik'e göre bu soru yanlıştır ve

46. a.g.e., s. 17-23.

47. a.g.e., s. 32.

48. Bağçe, C. II, nr. 50, 1325, s. 379.

49. a. mecmua, s. 380.

50. Bağçe, C. II, nr. 51, 1325, s. 396.

“Bizim güzellik diye hissettiğimiz duygunun dışımızdaki maddî sebebi nedir? Bu sebebin etki etmesi ne şekildedir?” şeklinde düzeltilmelidir. Çünkü O’na göre bizim dışımızda bağımsız olarak bir güzellikten bahsedemeyiz. Sadece güzelliği bir his olarak bize duyuran maddî bir sebepten bahsedebiliriz. Bu maddî sebep de kendi kendisine bizzat güzel olmadığı halde, varlığını bize duyurunca (hissettirince) güzel olabilmektedir? İşte asıl çözülmesi gereken problem budur. Güzellik’in tabiatda başka, san’atda başka olduğuna, tabiatda çirkin olan bir varlığı, san’atın güzel gösterebileceğine dikkat çeken Rıza Tevfik için san’attaki güzelliği kendisine konu olarak alan **estetik**’tir.

Rıza Tevfik’in, tabiatda ve sanatta güzellik nedir? sorusunu ortaya koymasına rağmen bunlara cevap aramaktan ziyade güzellik algısının şartlarını tahlil ettiğini görmekteyiz.⁵¹ Bu bakımdan onun güzellik konusyla ilgili düşünceleri berrak bir şekilde ortaya konulamamıştır. Ancak Rıza Tevfik’in gerek felsefede ve gerekse San’atda mensub olduğu akımın, sübjektivizm olduğunu söyleyebiliriz. Kendi ifadesiyle “Tabiat-ı câmideye kendi ruhandan bir şu’le-i hayat izafe edebilmek ve hadd-i zatında ma’nâsız şeylere bir ma’na vererek onları canlandırabilmek ancak sübjektivizmin kabiliyeti ve ma’rifetidir. İşte bütün bu sebeplerden dolayı san’atda, yalnız san’atda değil, felsefede ve herşeyde onu tercih ediyorum ve hakkım vardır”.⁵²

Gerek siyasî ve sosyal hayatta oynadığı aktif rolden dolayı, gerekse felsefeye olan vukufiyeti itibariyle, yaşadığı çağda oldukça etkili bir şahsiyet olan Rıza Tevfik, kendine mahsus felsefî bir sistem kuramamışsa da, felsefeye katkılarında dolayı “filozof” sayılabilecek bir düşünürümüzdür. O’nun materyalist, determinist, pozitivist, evlütösyonist, individualist... vs. sayılmasına imkân gözükmemektedir. Belli konuları izah ederken sözkonusu “izm”lerin etkilerini kendisinde görmemize rağmen, onu belli bir izm’e dahil etmek gerekirse, sübjektivist olduğunu söylemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz*.

51. Bağçe, nr. 10, s. 149 vd.; nr. 16, s. 235 vd.

52. Rübâb Mec., C. II, No: 81, 1329-1331, s. 524.

* Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ziya Gökalp, Makaleler II, Hazırlayan Doç. Dr. S. Hayri Bolay, Kültür Bakanlığı Yayınları: 361, Ankara, 1982, s. 60-73.